

УДК 821.161.2-3.09

Ольга РУДЮК

СПІЛЬНІСТЬ ТВОРЧИХ МОТИВІВ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА ТА ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

У статті розглядається проблема спільності творчих мотивів двох представників угруповання, яке здобуло назву Празької школи – Олега Ольжича та Олени Теліги. Основна увага звертається на паралелі між їх творчими манерами.

Ключові слова: творчий мотив, Празька школа, історософія, творча манера.

Розвідок про Олега Ольжича-поета на сьогодні відомо вже немало (про нього писали Г. Бійчук, В. Войтенко, Т. Голембовська, Б. Горобчук, Р. Гром'як, В. Державин, П. Дорожинський, Л. Дрофань, М. Жулинський, М. Ільницький, Г. Клочек, Ю. Ковалів, М. Крупач, Т. Куник, Н. Лисенко, В. Мінаєва, М. Мушинка, М. Неврлий, В. Омельченко, В. Полек, Т. Продан, В. Просалова, М. Слабошпицький, Славутич Яр, Ю. Солод, О. Таран, В. Шпак, В. Штокало, Л. Чернявська, І. Черняков та інші). І, хоча більшість досліджень не дає нам повного аналізу життя та діяльності Олени Теліги, часто надаючи побіжні відомості про поетесу як громадську діячку і діячку ОУН, окремі аспекти творчості розглядали Д. Донцов, М. Ільницький, Ж. Кулик та інші науковці.

Чільне місце серед досліджень займає монографія В. Просалової, в якій простежується взаємодія текстів, виявляються інтертекстуальні зв'язки між творами письменників Празької літературної школи, їх попередників і сучасників, з'ясовуються форми і типи інтертекстуальності. Діалогічні зв'язки між текстами розглядаються як результат опосередкованих чи безпосередніх контактів: Є. Маланюка і Ю. Дарагана, О. Теліги і Н. Ливицької-Холодної, Л. Мосендза і Юрія Клена, О. Ольжича й І. Ірлявського. Показано, що Празька літературна школа формувалася у контексті національної та світової традицій.

Мета роботи – дослідження проблеми спільності творчих мотивів двох представників угруповання, яке здобуло назву Празької школи – Олега Ольжича та Олени Теліги.

Реалізація цієї мети допомагає вирішити такі завдання:

- розкрити особливості рецепції творчості Олега Ольжича та Олени Теліги;
- проаналізувати творчі мотиви поетів Празької школи, вказати на їх значення у формуванні авторської манери;
- розглянути залучену авторами алегоричну образність у поезії Олега Ольжича та Олени Теліги.

У статті розглянуто актуальну в літературознавстві проблему – проблему

спільності творчих мотивів двох представників угруповування, яке здобуло назву Празької школи – Олега Ольжича та Олени Теліги.

Багато чинників впливало на формування ідей, поглядів та водночас творчої манери Олега Ольжича та Олени Теліги, проте чи не найважливішу роль у цьому процесі відіграла історія. Почерпнута із античної доби образність є одним із найважливіших змістових та формотворчих елементів художньої спадщини авторів, становить у ній розвинену художню систему.

Поети зверталися до історіософських роздумів, осмислювали злербоденні соціально-політичні, культурні й духовні проблеми епохи. М. Ільницький наголошує на історіософських поглядах Олега Ольжича: «Творчість поета дає нам зразки історіософської поезії, в якій видно прагнення емоційно освоїти й актуалізувати наукові дослідження». Поняття «Празька школа», введене у повоєнний час В.Державиним, на думку В. Просалової, доцільно розглядати як своєрідний історизм, а назване ним явище – як колектив творчих індивідуальностей, динамічну творчу співдружність ідейно близьких авторів у інонаціональних умовах, що мали своїх послідовників.

У «Триптиху» поет художньо обрамлює подію червня 1668 року, коли гетьманом Правобережної і Лівобережної України став Петро Дорошенко, який намагався відновити незалежність України, але цим планам не судилося збутися:

«І ще раз мовить хижо і охоче
Крива козацьких вартівниця прав.
Не віримо у осінь! Розірвав
Навпіл її саму перун пророчий»

Інтертекстуальність Олега Ольжича виявилася в інтерпретації образів з біблійної, античної міфології, з християнської агіографії, в осмисленні символічно забарвлених топонімів (Голгофа, Троя, Каяла), історичних осіб (Цезар, Ганнібал, Люкреція, Жанна д'Арк, Данило Галицький), літературних персонажів (Дон Кіхот, Санчо Панса). В. Державин у статті «О. Ольжич – поет національного героїзму» слушно зауважує: «Поезію Ольжича героїзм не лише скрізь тематично просякає, але й становить її творчу психічну доміную». Образ національного героя поет подає у наступних рядках:

«Державу не твориться в будучині,
Державу будується нині.
Це люди на сталь перекуті в огні,
Це люди, як брили камінні» .

Щодо хронологічних вимірів творчості автор вважає за першочергове завдання звернення до сучасності. Проте важливість мотиву звеличення сучасності підкреслюється масштабністю зображення подій з минулого:

«Одвіку земля не зазнала бо ця
Такого безкрайого вітру.
Він віє шалений над стернями днів
Диханням нестримної волі
Від дальніх пікетів, вартових огнів
Імперії двох суходолів» .

М. Ільницький, зіставляючи творчі манери Олега Ольжича та Олени Теліги, вказує на відмінність художнього хронотопу у поезії авторів: «Якщо світ настроїв і переживань Олени Теліги, його насичена духовно-емоційна енергія не потребували для себе якихось незвичних тематичних пластів, а базувалися переважно на повсякденності, то в Олега Ольжича бачимо протилежне: його теми лежать у далекому минулому, він освоює облоги різних епох, починаючи від передісторії людства» . Ж. Кулик, здійснюючи огляд наукової літератури, присвяченої життю, діяльності і творчості Олени Теліги, приходять до висновку, що історіографія в достатньому обсязі висвітлює життя, суспільну та політичну діяльність поетеси . І все ж більшість поезій Олена Теліга адресує сучасникам, не звертаючись до мотиву відтворення минулого:

«День прозорий мерехтить, мов племін,
І душа моя горить сьогодні» .

Культурологічний універсалізм О.Ольжича виявився у рецепції художніх надбань людства, у числі яких помітне місце відводилося мистецьким творам давніх епох. За зразок Олег Ольжич вважає античну добу. Антична тематика, мотиви та образи у контексті багатьох поезій набували алегоричної форми та слугували авторам матеріалом, які вони оброблювали з метою актуальної для їх часу комунікації: використовуючи мистецькі коди та колізії давніх міфологічних сюжетів. Прикладом може бути заклик Олега Ольжича:

«А народам – усім без ваги
Відправлятися знову на Трої.
О, здорові, бадьорі боги,
О, співці Іліади нової!» .

У Олени Теліги подібне оспівування давньогрецької історії відсутнє, та це не стало на заваді окреслення образу України у її поезії. Т. Голембовська вказує на відмінність у цьому манери Олени Теліги: «Навіть у контексті Празької школи і найближчого вісниківського оточення вона вражає особливими прикметами, як-от майже цілковитою відсутністю історіософських мотивів та образів фольклорного походження, притаманних для більшості її колег по перу, специфічною трансформацією національного міфу в особистісну візію Батьківщини» .

Актуальний мотив протистояння свідомо налаштованих українців ворогам Олена Теліга вміщує у відомі рядки поезії «Пломінний день»:

«Хоч людей довкола так багато,
Та ніхто з них кроку не зупинить,
Якщо кинути в рухливий натовп
Найгостріше слово – Україна» .

На основі спостережень Т. Голембовської над поетичними творами Олени Теліги з'ясовано, що присутня на тематичному рівні її лірики етична та емоційна напруга між невизначеністю і вибором супроводжується на семантико-стилістичному рівні балансуванням між багатозначністю і тотожністю. Метафоричне зближення та уподібнення з різнорідними предметами й аспектами поетичної дійсності – це спосіб самоідентифікації ліричного суб'єкта, його

відчуття цілісності світу і розуміння свого місця в ньому. Такою є лірична героїня Олени Теліги, з якою пов'язаний мотив очікування:

«Все чекаю на гарячий подих, –
Геній людський чи лише випадок, –
Щоб застигли і покірні води
Забурлили водоспадом» .

Метафоричне зображення життя, яке порівнюється з водоспадом і є відчуттям цілісності світу ліричною героїнею. Вважаю за доречне розглядати мотивом творчості Олени Теліги її прагнення волі до влади слова над людиною, а її літературну діяльність як спробу змінити тогочасну дійсність на краще.

Спільність мотиву активної життєвої позиції – діяти вже сьогодні, в цю хвилину, мить – можливо прослідкувати на прикладі зіставлення двох поезій. У Олега Ольжича:

«Нащо слова? Ми діло несемо.
Ніщо мистецтво і мана теорій.
Бо ж нам дано знайти життя само
В красі неповторимій і суворій» .

У Олени Теліги схожа художня трансформація мотиву необхідності дії:

«Не треба слів. Хай буде тільки діло.
Його роби – спокійний і суворий,
Не плутай душу у горіння тіла,
Сховай свій біль. Зломи раптовий порив» .

Д. Донцов так охарактеризував творчу манеру Олени Теліги: «Мала геніальний дар в'язати близьке з далеким, нинішнє з майбутнім або з вчорашнім» . Все встигнути здійснити прагнула вона і в житті. У 1939–1941 рр. у Кракові вона очолювала літературно-мистецьке товариство «Зарево» і під керівництвом Олега Ольжича працювала у Проводі ОУН (організації українських націоналістів). 22 жовтня 1941 р. у складі однієї з похідних груп ОУН Олена Теліга поїхала до Києва, де, незважаючи на небезпеку, взяла участь у заснуванні Української національної ради. О. Теліга як член референтури культурної комісії створила «Спілку письменників», заснувала і редагувала журнал «Літаври» (1941–1942), який знаходився під постійним наглядом фашистів. Олег Ольжич намагався переконати Олену Телігу виїхати з міста, але вона категорично відмовлялася.

Знаючи про масові арешти українців і про те, що гестапо влаштувало засідку в приміщенні Спілки письменників, вона пішла на чергове засідання, де й була заарештована.

Справжнім патріотом був і Олег Ольжич. Як син «ворога народу» – його батьком був відомий український поет Олександр Олесь, представник Української Народної Республіки в Угорщині, – він був змушений покинути Батьківщину й розділити важке життя емігранта. Однак саме емігрантське середовище мало вирішальний вплив на формування його світогляду, політичних переконань.

У 1929 році Олег Кандиба вступає до Організації Українських Націоналістів

й одразу ж стає її провідним діячем. Саме він організував «Культурну референтуру ОУН», яка налагодила випуск легальних і нелегальних видань українських націоналістів, об'єднала довкола себе чимало відомих діячів культури та мистецтва. У 1938 році Олег Ольжич взяв участь у подіях на Карпатській Україні, зокрема був одним із найактивніших будівничих Карпато-Української держави.

В. Державин стверджує: «Героїзм у Олега Ольжича не впливає з національно-державницького патріотизму, а радше збігається з ним, як два рівнобіжні вияви того самого глибинно ідеалістичного світогляду, що кульмінує в піднесенні цілком вільно обраної самопожертви». У поетів Празької літературної школи, зокрема в Є.Маланюка, О.Ольжича, Л.Мосендза, Юрія Клена та інших, помітне тяжіння до циклічної організації віршів, що сприяло глибшому осмисленню певного мотиву. В О.Ольжича, наприклад, мотив сили, звитяги як провідний набував різних варіацій, збагачувався щоразу новими нюансами:

«Захочеш – і будеш. В людині, зятям,
Лежить невідгадана сила.
Зрослась небезпека з відважним життям,
Як з тілом смертельника крила» .

У Олени Теліги мотив сили та звитяги набуває варіації віри жінки у мужність та сміливість чоловіка:

«Не зірвуться слова, гартовані, як криця,
І у руці перо не зміниться на спис.
Бо ми лише жінки. У нас душа – криниця,
З якої ви п'єте: змагайся і кріпись!» .

Любовний мотив втілено в образі жінки, яка здатна надихнути чоловіка на переможний бій за краще майбутнє.

Схожу інтерпретацію любовного мотиву зустрічаємо у поезії «Безсмертне». Символічний образ дня, на перший погляд, пейзажно-настрійовою замальовкою чи, радше, альбомною поезією з любовним мотивом. Адже найчастіше «жданим» у її поезіях буває кохання. На такі ж роздуми наштовхує слово «свічі», яке в такому контексті символізуватиме домашній затишок, вечірнє побачення в кав'ярні. Однак поезію можна прочитати по-іншому. Жданим може бути не тільки кохання, а й, скажімо, час визвольного чину, який змінить життя ліричної героїні і її народу .

Мотив напруженого змагання та глибоких душевних переживань пронизує вірші Олега Ольжича. Через асоціативні зв'язки та використання метафор реалізовано мотив зіставлення різних історичних епох. У заголовки циклів поет виносив ключові слова, що фіксували зміну епох у житті людства: «Кремій» (1931), «Камінь» (1932), «Бронза» (1932), «Залізо» (1932). Ці цикли передували появі збірки «Рінь» (1935) і згодом частково увійшли до неї. Ліричний герой не вдовольняється спокійним існуванням, прагне пізнати незвідане, співає хвалу своєму ворогові, з яким йому почесно зустрітися в бою, сміливо дивиться смерті у вічі:

«О, горда певність дужої руки,
Набряклих м'язів радісне щеміння,
І дух, бадьорий, гострий і п'янкий,
Роззолотого долотом каміння!» .

Творчість Олени Теліги та Олега Ольжича була духовною єдністю творчих особистостей, що стійко чинили опір ворогам, стверджуючи невичерпність духовних сил покривленої нації. Це була творча співдружність митців, опозиційно настроєних до насадженої в Україні літератури – засобу урядової пропаганди. Це була, без сумніву, елітарна школа, обізнана з досягненнями світового письменства, проте орієнтована на розвій рідного, українського» .

Аналіз творчих мотивів у творчості О.Ольжича та Олени Теліги дає підстави висловити наступне. Поезія згаданих авторів живилася мотивами і образами національної та світової культури, виростала із засвоєння культурних надбань людства. Спільність творчих мотивів авторів пояснюється тим, що їхні твори відбивали пошуки Празької літературної школи, її чільних представників, діалог з попередниками і сучасниками.

Ольга Рудюк

Общность творческих мотивов Олега Ольжича и Елены Телиги

В статье рассматривается проблема общности творческих мотивов двух представителей Пражской школы – Олега Ольжича и Елены Телиги. Основное внимание обращается на параллели между их творческими манерами.

Ключевые слова: творческий мотив, Пражская школа, историософия, творческая манера.

Olga Rudyuk

Community of creative reasons of Oleg Olzhych and Elena Teliga

The problem of community of creative reasons of two representatives of Prague school – Oleg Olzhych and Elena Teliga is examined in the article. Basic attention applies on a parallel between their creative manners.

Keywords: creative reason, Prague school, historiosophy, creative manner.